

NĖDZA (745) *sb f*

sg *N* nędza (124). ◇ *G* nędze (195). ◇ *D* nędzy (30). ◇ *A* nędze (124) [w tym: -ą (1) *SkarŻyw* 354]. ◇ *I* nędzą (44). ◇ *L* nędzy (126). ◇ *V* nędzo (3). ◇ *pl N* nędze (16). ◇ *G* nędz (7) *Mącz* (4), *GórnDworz*, *GrabowSet*, *WysKaz*, nędz (4) *LeovPrzep*, *GrzegŚm*, *RejPosRozpr*, *ModrzBaz*. ◇ *D* nędzám (4) *LeovPrzep*, *ModrzBaz*, *WisznTr*, *Calep*, nędzóm *Mącz* (2). ◇ *A* nędze (51). ◇ *I* nędzami (10). ◇ *L* nędzach (5); -ach (4), -ách (1) *GrzegŚm*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Niedola*; *miseria HistAl*, *Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Calep*, *Cn*; *calamitas Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Calep*, *Cn*; *aerumna Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Cn*; *malum Mącz*, *Vulg*, *Modrz*; *afflictio Vulg*, *PolAnt*; *malitia*, *miscricordia*, *necessitas*, *occupatio Vulg*; *contritio*, *iniquitas PolAnt*; *clades*, *perditio*, *ruina*, *squalor Mącz*; *ate*, *infelicitas Calep*; *miserimonium*, *miseritudo Cn* [w tym: w *pl* (84)] (457) : *BierEz S3v*; *PatKaz III* 99v; *TarDuch A7*; *BierRozm* 8, 17; *RejPs* 134v; *A* nędznym ze wśzech ftron nędze więcz przybywa *RejJóz K5*; *Dopiro wfwies czo ieft nędzą Wiers my iż zawolas kxiedzą. RejKup m2v*, *d8v*, *g2*, *g2v*, *h5*, *f8*; *HistAl K5v*; *MurzHist Q4*, *R2v*; *BielKom C3*; *LubPs I3*, *T4*, *gg5*; *RejWiz 87v*; *Leop 3.Mach 4/4*; *Iob* vkázuie iż żywot ludzki nie ieft inego iedno praca y nędza wftáwiczna. *BibRadz Iob 7 arg*, *Ps 89/10*; *BielKron 335v*, *393*; *Malorum mare*, *Niefortun á nędz pełno. Mącz 209c*; *Miseria et dolore tabescere*, *Od nędze á boleści nifzceć. Mącz 437d*, *4d*, *31a*, *105a*, *224e*, *333a*, *341c*; żeby też nas od wśzelákiey nędze vchowác racził/ przez chwálebne przyście fwoie *LeovPrzep Kv*, *B3*, *E2v*; *GórnDworz Llv* [2 r.], *Mm6*; *O boże wśzechmogący przecześ tę nędzę ná mię dopuścił? HistRzym 78*, *16v*, *20v*; *nie lękay fie [...] fwiátá tego/ wśzego niebełpieczeńftwá á wielkiey nędze nápełnionego RejPos 174v*; *Bo tho ieft wielka nędzá wśzego dofyć máiąc/ A wždy biegác tám y lám czełnych dobr chwytaiąc. HistLan E4v*; *Człowiek národzony z niewiáfty/ á krotko żywiác/ ieft rozmáitey nędze pełen KuczbaKat 430*, *60*, *140*; *RejZwierc 152v*, *170*; *BudBib Iob 31/23*, *Sap 18/21*, *Eccli 40/1*, *Bar 2/16*[18], *5*[6]/*36*, *48*[49]; *BialKaz B4*; *BudNT Iac 5/17*; *O ořtáteczna nędzo/ w tych domiech/ w tych Mieřciech kráinách/ mieřzkác w ták wielkiey rořpuftnořci/ okrućieñftwie/ á niekárnořci. ModrzBaz 31v*; *Co ná ořtátek mam mowić o Poddánych twoich/ [...] ktorzi od řołnierzow ták domowych/ iako y pořtronnych/ nieřkoñczone nędze podięli ModrzBaz 108*, [38], *77v*, *80*, *104v*, *125v*, *138*; *SkarŻyw 75*, *125*, *528*, *558*, *598*; *ArtKanc A15*, *I3v*, *Kv*; *PaprUp Fv*; *ZawJeft 9*, *27*; *Calep 36a*, *109a*, *150b*, *534a*; *kiedyř będe wybáwion od ták rozmáitey nędze y niewoley? LatHar 602*, *151*; *WujNT 217*; *WysKaz 22*; *SkarKaz 8a* [2 r.], *381a*, *550a*, *637b marg*; *KlonWor 30*, *59*; *SzarzRyt Av*.

nędza czego [= *coř nędznego*] (10): *BielKron 41*; *SkarŻyw 1*; *tę nędzę onego więzienia tylko dwa dni ćierpiał StryjKron 442*. *Cf* »nędza żywota«.

nędza komu (2): *Kxiądz páná wini pan kxiędzá A nam prořtym ze wřřad nędzá RejRozpr D3v*; *OrzJan 43*.

nędza na kogo, na co (6): *Kupieć narzeka iż nan nie iedna nędza. RejKup I*; *BielKron 228*. *Cf* »przyjdzie nędza«.

nędza czyja [w tym: *pron poss* (61), *G sb i pron* (32), *ai poss* (17), „*cudza*” (2)] (112): *Niegdý fie záiące rádzili/ Iákoby řwey nędze zbyli BierEz L2*, *O*; *HistJóz D4*; *WróbŻołt 31/4*; *RejPs 203v*; *RejJóz B2v*, *C5*, *C6v*, *I7v*, *N6v*; *RejKup i2*, *k7*. *O*, *Z*; *MurzHist B2*, *E2v*, *I4v*, *Q3v*, *R4v*; *RejWiz 122*, *144*,

162v; *Leop Ex* 2/11, *Iob* 30/12, 14, *Ier* 16 *arg*; *BibRadz Gen* 31/42; *OrzRozm* O3, R4v; *BielKron* 2, 77v, 207v, 222, 424v; *Deplorare de suis miseriis apud patronos*, Vskáržác fie łwoyich nędz przed opiekuny. *Mącz* 306a, 342a; *RejAp* 33v; *GórnDworz* O3, Y8; ále wżák ty tho łam dobrze wiełz/ że czym więcey kto łmutnemu człowiekowi iego nędzę wípomina/ tym więcey iemu boleść odnawia. *HistRzym* 23, 23, 25v [2 r.], [89]v; *RejPos* 31, 232v, 256v, 315v; *KuczKat* 365; *RejZwierc* 190; *BielSpr* 42; *BudNT Act* 7/34; á drudzyby prožnuiać cudzey łię nędzy dżiwowáli. *ModrzBaz* 125v, 24v, 107v, 108, 120, 125v, 139v; *SkarŻyw* 1, 179, 195, 262, 263, 349; *StryjKron* 692; *CzechEp* 50; *ZawJeft* 39 [2 r.]; *GórnTroas* 12, 51, 64; Nędze moię cię wzrułżą *GrabowSet* G3v, H3v, Q3, R2v, S2v; *OrzJan* 32, 122; *LatHar* 149 *marg*, 167 *marg*, 219, 279, 564; *WujNT Matth* 6/34, *Iac* 5/1; *SkarKaz* 278b, 385a [2 r.], 488b, 638b, 639b. Cf »nędza ludzka«, »na [czyj] nędzę«.

W połączeniach szeregowych (54): *OpecŻyw* 89; *RejKup* d8v; *KrowObr* 65; *RejWiz* 58; *OrzRozm* R4v; W łzáćiech á w zbroiách bárzo [*Hiszpanie*] fie kocháią/ ná głod/ źimno/ y ná inną nędzę/ łą bárzo ćierpliwi. *BielKron* 280v, 92v, 207v, 222; fame frigare illuvie squalore enecta, Od głodu/ mrozu/ plugáwłtwá y nędze zezłá. *Mącz* 243d, 55b, 92c, 361d; *LeovPrzep* B3, B4; *RejAp* 21v; *GórnDworz* Y, L13; *HistRzym* 45; *RejPos* 75v, 82v, 85, 135v, 271v; *GrzegŚm* 37; *RejZwierc* 104v, 168v; *BielSpr* 28v, 42; *BiałKaz* Cv; *KarnNap* Ev; Aza cię nie rułzáią złości/ łprołności/ łromoty/ y niełkończone nędze/ ktore zá woyná idą? *ModrzBaz* 107v, 7v, [38]v, 57, 65, 85, 107v, 108; *SkarŻyw* 26, 82, 268; *CzechEp* 23; [*Człowiek*] Doległóściam/ nędzam/ y dziwnym chorobam/ Závždy podledz mułi *WisznTr* 32; *ArtKanc* O14v; *GórnRozm* 12; *Calep* 665b; *LatHar* 29, 604; *WysKaz* 9; *SkarKaz* 122b [2 r.], 577a, 637b.

W przeciwstawieniach: »nędza ... rozkosz (7), szczęłliwość (2), wesele (2), błogosławieństwo, krotofila, szczęłcie« (14): ktho będąc w nędzy bogomyłności mieć nie może/ ten w łzczęłliwołci będąc ma fie gotowác y vznawác. *HistAl* G2, Gv, K5v; *GrzegRóżn* K2v; Plus fellis, quam mellis, Proverbium, Więcey zołcy/ niżli miodu To yełt/ nędzę [!] niżli roskołzy. *Mącz* 120c; *RejPos* 82v; Nedze tego żywota/ máią teź łwoie wefele. *KuczKat* 140 *marg*; Ale [*ciało*] gdy fie teź na łwá wołá rołpułci/ tedy mu fie zda áby wielkiew krothofile vżywáło/ áno wielkiew nędze *RejZwierc* 165, 158v; *SkarŻyw* 26; W nędzy łápác pomocy/ w łczęłci przydzie łámá. *GórnTroas* 37; *KochFrag* 14; *SkarKaz* 639b; *SzarzRyt* A.

W wyjaśnieniach przenośni i alegorii (3): Ty práwie pokrułżyłz człowieká (*marg*) To iełt/ thy człowieká nędzą y łtárołciá łtrełcelz (–) *BibRadz Ps* 89/3; *Mącz* 120c; wrzucon iełt ná morze/ to iełt/ ná nędzę tego łwiátá *HistRzym* 40.

W charakterystycznych połączeniach: cielesna nędza (2), ciężka (5), duszna, haniebna, kołcielna (2), nieopatrzna, nieskończona (2), niesłychana, niezliczona, okrutna, ostateczna (*ostatnia*) (2), pewna, połciwa, pospolita (3), prędká, przykra [*komu*] (2), przyszła, rozliczna (2), rozmaita (4), spolna, sroga, ustawiczna (3), wieczna, wielka (36), wojenna, wszel(a)ka (5), wszyłka (6), ziemská, žalosna; nędza niewolej, więzienia; nędza [*komu*] dojęła, [*komu*] dokucza, [*kogo*] dolega, nastála, przypadnie (2); dokonać nędze, nabycie, oddalenie, pełny (*napełniony*, *pełno*) (9), podjęć się, rozliczność, strzec się, uć, ukroćić, ulżyć, uskarżać się, wiele (8), wielkość, zapomnieć, zbyć; od nędze być wybawion, niszczyć, [*kogo*] uchowác, wyzwolony, zejść; z nędz(e) [*kogo*] wybawić (2), wychodzić, [*kogo*] wyjęć, [*kogo*]

wyrwać, wytchnąć, wyzwolić się; koniec (uczynić) nędzy (2), odelgę naleźć, podlec (podległy, podleżenie) (3); nędzę [na kogo] dopuścić (3), mieć (8), ([od kogo]) oddalić (oddalać) (3), [od kogo] podjąć, rozmnożyć, [komu] zadać; na nędzę być cierpliwy, narzekać, płakać (2), skarżyć się, wydany; o nędzę [kogo] przyprowadzić; w nędze [kogo] dać, poddan; nędzą być zjęty, karać (2), napęlić, poruszony, [kogo] stoskać, strwożony, zafrasowany, zemdlony; nad nędzą boleć, miłosierdzie, płakać, uzalić się (uzalenie) (2), zlutować się; w nędzy być położony (3), narzekać, [kogo] opuszczać (opuszczyć) (2), pocieszyć (pociecha, ucieszyć się) (3), ratunek mieć, rodzić się (2), z świata schodzić, uweselić, wspomagać, zostawić.

Frazy: »[kogo] nędza gnąbi« (1): Zać go iedną nędzą gnąbi Mroz ćifnie/ w brzuchu przemiera *RejRozpr Hv*.

»przyjdzie (a. przychodziła, a. okazuje się przyść) nędza [na kogo, na co]; ku nędzy przyść« [szyk zmienny] (4;1): s ktorego thák tráfneho ípiknienia Plánetów/o krom wątpienia/ okázuię fye przyść ná świát iákaś pewna á wielka nędzá. *LeouPrzep Av, D4; GórnDworz Y; Biádá* mnie nędznemu człowieków / ktorym ku tákowey nędzy/ hańbie y żałości przyźedł *HistRzym 45*; iż wielkie á ciężkie nędze y vpadki ták ná Rzeczpóspolitą iáko też y ná domowe káždego obeście/ dla waśni á rozruchow czelnieyfzych Pánow/ przychodźiły [*graves calamitates et rebus publicis, et privatorum ex-seditionibus procerum importatas esse*] *ModrzBaz 27*.

»[kogo] trapi nędza; [kogo] trapić nędzą; nędzą strapion(y)« [szyk zmienny] (1;1;2): Wźdyć nas tak trapić nie będzie inż ta nędza wiecznie *RejJóz 17v; BielKron 309v; BielSpr 59v*; á tych pytaycie ktore Pan Bog rozmáicie trapy/ nędzą/ chorobą/ fráfunkiem *BiałKaz Cv*.

Zwroty: »w nędzy być, żyć, żywot wieść (a. czas żywota strawić), chodzić, trwać« = *miseria obstaré* *HistAl* [szyk zmienny] (8:3:3:1:1): Obezrzy moy miły oycze/ wktóre nędzy ięft duńfa moia *OpecŻyw 147; HistAl G2; MurzHist N4v, Q2v*; Pytayże fie gdzye możelż co tám małż zá Páná. Y iákie íprawy iego/ y iáko mu godzić/ Poki będyelż w tey nędzy po tym íwiecie chodzić. *RejWiz 107, 138; BielKron 402; AEtatem in pristino conterere, Czás żywotá íwego w nędzy ítrawić. Mącz 450d; OrzQuin P4v; GórnDworz Hh2; RejPos 129v, 315v; RejZwierc 159; RejPosWstaw [41⁴]v; KochEpit A4*; íkąd fie iáwnie pokázuię/ iż złośliwi/ by też dobrze zdáli fie/ że wźzemi rzeczámí opływáią/ przedfię iednák w wielkiey nędzy/ w fráfunkach/ y w kłopoćiech/ żyią *WysKaz 9*.

»nędzę ci(e)rpieć (a. wycierpieć), cierpiący; nędze (G sg) nacierpieć się (a. ucierpieć)« = *miseriam capere* *Mącz; calamitatem ferre* *Modrz* [szyk zmienny] (28:1;5): Miłóciem bywa nędznemu/ Cierpieć nędzę nie lámemu *BierEz L2v, R2v; RejKup g4v; KrowObr 126; RejZwierz 124v; BielKron 443v, 446; Incredibiles hausit calamitates, Wielkich nędz vcierpiał. Mącz 153c, 35a; A tho/ co fye nędze náciérpifż/ [...] to w niwécz. OrzQuin B4; RejPos 19; RejZwierc 104v [2 r.] 148v, 166v; BielSpr 28v [2 r.]; *ModrzBaz 39v; SkarJedn 303; SkarŻyw 136, 278, 283, 471, 595; StryjKron 442; BielSjem 6; ArtKanc 120; ActReg 142*; nie zápominaycie nas ímutnych towárzyfzow íwoich/ w polu ięfzczę leżących/ y nędze/ pokufy/ y fráfunki ćierpiących. *LatHar 604; SkarKaz 122b, 488a, b [2 r.]; SkarKazSej 703b*.*

»dosyć mieć sw(oj)ej nędze« = *nie chcieć zajmować się innymi sprawami z powodu własnych kłopotów* (3): Bo ktoż lepiej ma Czo baczyć/ iedno każdy do fiebie Dofić ią mam fwey nędze/ a tak mnie nic do ciebie *RejJóz C6v; RejKup f4v, i2.*

»[kogo] przywieść na nędzę« (1): tam wołali/ áby wyfzedł okrutnik náfz/ co nas przywiodł ná nędzę niewoley fwą chytrofcia *BielKron 41.*

»nędze uży(wa)ć« [*szyk zmienny*] (5): mnimamy ábychmy tu rofkoľzy vzywáli/ á my nędze/ kłopotu/ warchoľu/ vzywamy. *RejPos 82v; RejZwierc 165, 227; SkarŻyw 391; ArtKanc K.*

»w nędzę wpaść (*a. upaść*)« = *in miseriam incidere Mącz; incidere in mala PollAnt* [*szyk zmienny*] (5): *RejPs 107; Lapsus facultatibus, W nędzę wpadł. Mącz 180b, 224b; BudBib 2.Mach 10/4; W iáką kośćoľ S. wpadł nędzę y vćik/ trudno fię wymowić ma. SkarŻyw 335.*

»[kogo] w nędzę wprawić (*a. przyprawić*)« = *calamitatem struere Mącz* (2): *Perdere perditum. Nędznego yefzche w wiefza [!] nędzę prziprâwić. Mącz 92c, 422c.*

»nędzę wytrwać; wytrwanie nędze« (1;2): *BielKron 439v; BielSpr 66v; Táka wnief ćierpliwość y wytrwanie káżdey nędze y choroby byľá/ iľz [...]* *SkarŻyw 581.*

»wywieść [kogo] z nędze« (1): *Detrahere alicui calamitatem. Wywieść kogo z nędze. Mącz 461d.*

»nędzę znosić« (3): *BierEz F; bo ćiáľne byľo ono więzienie [...]. Onę nędzę [!] zwiefką ćierpliwością znośiľ SkarŻyw 473; SkarKaz 609a.*

Wyrażenia: »nędza ludzka, człowiecza, ludzi, narodu ludzkiego« = *calamitas aliorum a. hominum Modrz* [*szyk 16:2*] (14:2:1:1): *TarDuch B4v; MurzNT 73v; YAwne á iáľne wyliczenie wfzythkiey nędze narodu ludzkiego iefť w Pfáľmie tym to. LubPs T6; Począthek nędze człowieczey w żywocie. RejWiz 87v marg, Cc8v; LeovPrzep a3v; ModrzBaz 63, 67; Wmíośierdziu byľ fercá ná ludzką nędzą [!] nieuhámowanego SkarŻyw 354, 411, 527; LatHar 667; SkarKaz)(4, 278b, 421a; SkarKazSej 665a [2 r.], 669a marg.*

»marna nędza« (1): *RejWiz 163v cf W przeni »nędza gniecie«.*

»nieszczęsna nędza« (1): *áć niechceľz prze mię/ ále vczyń to prze me wielkie á nędzne śiroctwo/ á prze moię niefzczęľną nędzę HistRzym 25v.*

»nędza świata tego (*a. tego świata*), świecka« (8:2): *GórnDworz K2; HistRzym 40; Czo to iefť zá vpadek prze kęs nędze fwiátá tego [...] wpaść w fropi gnief [...] Páná tego RejPos 123v, 271v; W teyże nádziei nar od ludzki zoľtaľ: ktorą fię S. oycowie náfzy/ w tey nędzy świeckiey/ ćiefzyli SkarŻyw 262, 111; LatHar 601 marg, Aaa4v, Aaa7v; SkarKaz 488b marg.*

»nędzą zmorzony« (1): *Ty nas ożywić maľz nędzą zmorzonné/ Ty vwefelić w fmutku poľożonné KochPs 127.*

»nędza żywota« (7): *BibRadz Iob 14 arg, Ps 89 arg; Deplorare vitam, Ná nędzę żywotá fie skárzić. Mącz 306a; KuczbKat 140 marg; RejZwierc 168v; á tu nád nędzą żywotá tego/ fwych y ludzkich grzechów plákaľ. SkarŻyw 332, 4.*

Szeregi: »bieda i nędza« (1): *żaden ná świecie człowiek/ który w Króľefťwie Krześćijáńľkim nie iefť/ wolnym nie iefť. [...] w biędzie y w nędzy záwŹe żywie. OrzQuin P4v. [Ponadto w poľczeniu szeregowym 1 r.].*

»nędza a (i) frasunek« [szyk 1:1] (2): *GórnDworz* K2; A ielli kogo niezczęście ponędzi/ Pomoże powłtác/ y doda rátunku/ Aby wychodził z nędze y z fráfunku. *GrochKal* 17. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 2 r.].

»nędza i (a) kłopot« (4): *RejPos* 75v; bo coby po długim żywoćie/ Ielliby go w nędzy wieść przyzło y w kłopoćie? *KochEpit* A4; *KochMRot* B3; rácz miłościwie rátunku tym dodać/ którym nie przełtáie nędzá y kłopot dokuczác. *LatHar* 624. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.].

»nędza z lichotą« (1): *Miserrima* miseria, Nędzá s lichotą/ wielkie niezczęście. *Mącz* 224b.

»nędza, (i, et) mizeryja« = *calamitas et miseria Vulg* (3): *RejKup* g4v; *Leop Iob* 30/3; Nędzá et miseria. Magnitudo miserarium. *Calag* 156a. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza i (a) niewczas« (4): *RejPos* 19; Ma też Mołkwá fwe dáry ósobne w rzeczách Rycerfkich że fá czuyni/ opátrzni/ połłufzni/ Nędze y niewczás wytrfáią/ iáko ielt głod/ źimno/ goráćość/ mokrość *BielSpr* 66v; *StryjKron* 290, 432. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza i (a) smutek (a. smętek)« [szyk 3:1] (4): ijj wczora ij przed dniem wczorayłfym/ dlá twé męki był mi dzień wielmi dlugi nędze ij łmutku pełny *OpecŻyw* 164; *HistRzym* 23; *ArtKanc* A10v, M12. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.; w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

»nędza i troska« (1): tym hoynieyfe łzy wylewáli [...]/ áby ich pokutę/ y nędze ony/ y trofki przyiác/ y dułzom ich miłościw być raczył *SkarŻyw* 263. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

»nędza i (a) trudność« = *miseria et aerumna Modrz* [szyk 4:2] (6): *BielKron* 455v; *Mącz* 114c; á [wojna] łkończenie miałáby ábo złe/ ábo tákie/ ktoreby nigdy niełtało zá to coby kołztowáło: boby y krew byłá przelaná/ y wiele nędze á trudnoći [quanti erant sumptus et sanguis effusus et infinitae calamitates] przedsię być muśiáło. *ModrzBaz* 106, 64, 104v; *SkarŻyw* 300. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza, (i, a) ucisk (a. uciśnienie)« [szyk 4:1] (5): *KrowObr* 126; *RejZwierc* 148v; á żywot ten/ kthory ielt rozmáitych wćífkow á nądz pełny/ czyniá wéfoły y wdzyęcżny. *RejPosRozpr* c4; *SkarŻyw* 335; *SiebRozł* Mv. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.].

»nędza i udręczenie« (1): Tus móy miły łynu w niebo włtápil/ a mnies tu łamę w nędzy ij w vdręczeniu zołtawil. *OpecŻyw* 176. [Ponadto w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

»uniżenie a nędza« (1): VIdząc miły panie vnizenie náłfe a nędzę náłfe racz miłofciwie odwrocic od nas łrogołc nielubo[łci] *RejPs* 203v.

»nędza i (a) upadek« = *calamitas et clades Modrz* [szyk 4:1] (5): Co y dziś włtáwicznie ták ielt/ ktoby łie chciál przypátrzyć/ chocia y w rołkołzách/ nędzy ich á vpádkom ich. *RejAp* 33v; *RejPos* 31, 256v; *ModrzBaz* 27, 108. [Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.; w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

»nędza, utrapienie; nędza z utrapieniem« (1;1): *Mącz* 410d; ábyście ná tę nędzę/ ná to vtrápienie bráćiéy wálzéy [...] próznuiác/ pátrzáć mieli. *OrzJan* 32. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.].

»nędza i (albo) žal« (2): *KochTr* 16; Tu luba rołkołz/ y zbytek wyrzutny/ Pod nimi nędzá prędká/ y žal łmutny. *KochFrag* 14. [Ponadto w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

Wyrażenia przyimkowe: »na [czyj] nędzę« (2): rzekł ym łraiel/ ná moięcýe to nędzę vtzynili iželęcýe mu powýedzýeli byfcýe mieli drugýego bráta *HistJóz* C4; *GosłCast* 22.

»z nędzą« = *cum calamitate* *Modrz* (3): *BielSpr* 42; A tak niechay tego pilnie ftrzegą Posłowie/ aby dla nich kiedy Rzeczpołpolita wielkiew łzkody niewzięła/ z wielką łtanu iych łromotą y nędzą [*cum culamitate*]. *ModrzBaz* 24v; *SkarŻyw* 300.

»w nędzy« = *in malis* *Mącz* (49): *OpecŻyw* 176; *RejPs* 65v, Ff2; *RejJóz* C5, C5v, K5v, N6v; *RejKup* g3, g3v, h6v; *HistAl* Gv; *MurzHist* E; *LubPs* Rv; *RejWiz* 122, 191v, 192; *Mącz* 387d; moy miły Pánie/ komu ty tho łerce dałz/ iż on áni w przełádowaniu/ áni w nędzy/ áni w żadnym vpadku nie odtąpi od ciebie. *RejAp* 21v; *RejPos* 31, 256v; *BielSat* M4; *SkarŻyw* 1, 75, 262, 558; *StryjKron* 442; *BielSjem* 34; *ArtKanc* M12, TU; *GórnTroas* 37; *LatHar* 167 *marg*; *KlonKr* C4v; Poćiechy w nędzách łwieckich. *SkarKaz* 488b *marg*. Cf »w nędzy być«.

W przen (53) : bych niepatrzał na nędzę oýca moiego ktora go ma ogárnać. *HistJóz* D4; A iż by mię wydarł z łmrodliwego włley nędze zrzodliłká *RejPs* 60; wola głębofc nędze ku głębołci włley łaski a miłofierdzia *RejPs* 64; Gdy łie łzczęłcie z nałzey nędze do woley na łmieie *RejJóz* I7v; Zápprawdę thedy nie błogofławieńłstwem/ ále nędzą wálz ływot może być okrafzon. *HistAl* K5v; ktorem łię męłztwem łtyi nędze podniełł? *MurzHist* E4, T2v; *Leop Iob* 30/14, *Ps* 39/3; *OrzRozm* R4v; Calamitate afficere, W trudnołł á wnedzę [!/] kogo wegnać. *Mącz* 114c; Expuere miseriam ex animo. Nędzę s vtrapieniem z łercá zrzuciłł. *Mącz* 410d; nád wámiłł wielkie nędze/ niedołtátki/ vcilki/ wygniánia [!/] więziénia/ práwíe wíłáii *LeovPrzep* B4; *HistRzym* 69v; áż nas nędzá/ kłopot/ á vpadek iáki do tego przubije [!/] toż łie dopirko vciekamy kniemu *RejPos* 75v, 271v; Rzeczpołpolita leży nędzámí y trudnołłámí obciázóná. *ModrzBaz* 64, 7v, 57, 64v, 101, 128; Tołł ielł twoiá Ewángelia [...] ktora cię łamá [...] w twey nędzy twego pielgrzymowánia poćielzyłł/ y wwfeliłł może. *SkarŻyw* 1; W tym łłodkim imieniu IEZVS/ włzytki gorzkołłi y nędze/ ływotá twego vtopiłł *SkarŻyw* 4; z onych praw/ wielka łzkodá/ vcilłk/ y nędzá łudziom rołłcie. *GórnRozm* 12; Wálzłł nędze bełpieczna niewinnołł cukruie *ZawJeft* 39; Czy ielłce niefortuná méy nędze nie łytá? *GórnTroas* 64; *GrabowSet* M3v, T2; gwałtem mię pędzi nędzá moiá o pomoc do łiebie. *LatHar* 219, 279; *CzahTr* C2v; iż oni miłofierdzíem y łtaráním łwoim/ nędzę łudzká odgániáłł máii. *SkarKazSej* 665a, 665a *marg*; *SzarzRyt* A.

W porównaniu (1): Nędzá náłzá przeleciáła iáko łtrzáłá/ y ptak ná powietrze/ [...] á rołkołłzy iáko morze nie przebráne trwáii. *SkarKaz* 639b.

W charakterystycznych połączeniach: doł nędze, głębołł, jezioro (2), łródliłko; nędza pielgrzymowánia; nędze niesyty; nędza [kogo] ogarnie, pędzi (przypádza) [do kogo, do czego] (2), przeleciáła, przybije [kogo do czego], rołłcie [z czego] (2), wisa [nad kim]; stoczyłł się do nędze; z nędze podniełł się, serce uwiełł, wyrwałł; nędzam poddany; nędzę cukrowáłł, odganiáłł (odegnać) (3), ołłwieciłł, przyciázáłł, utopiłł [w czym], przy łobie zadzierzełł, z serca zrzuciłł; w nędzę wegnać; nędzá obciázóny, odciiłł rołkołł, okraszón, zawáliłł.

Przysłowia: *March*¹ A3v; *March*³ V v; Kto łieye złołł nędzę łnie *BielKom* Cv.

Ktory człowyek plewami łyeie łwoię rołá/ táki nędzę bełdzye żáł y łwoię niewolá. *March*¹ A3v.

Frazy: »nędza bije [kogo a. na kogo]« (2): Bych łie miał łłciłł ano go łama nędza bye [*lege*: bije] *RejJóz* L5; *SkarŻyw* 347.

»[kogo] nędza przycisnie (a. uciska); nędzą (bywać) ściśniony (a. uciśnion)« (2;2): *KrowObr* 225; Nie znamy Páná áz nas nędzą przycisnie. *RejPos* 75v *marg*; iuz nietrzebá vpominác ludu wiernego/ iáko bárzo niepożytkámi y nędzámí [!] bywa vciśnion *KuczbKat* 430; *LatHar* 29.

»[kogo] nędza (u)gniecie (a. [komu] dogniecie)« (3): Bądź tey poddána wolności/ [...] Ták cie nędzá nie vgniecie *BielKom* Gv; O mizerny żywocie/ o obłudny íwecie/ Toć tám ty tve kochánki márna nędzá gniece. *RejWiz* 163v; *Paprpán* Gg4v.

»nędza (z)gryzie, głodze« (2;1): Azałz nas iedná nędzá gryzye ná tym świecie. *RejWiz* 72; *RejZwierc* [28²]; *LatHar* 598.

Wyrażenie: »padoł nędze naszej« = *ziemia* (1): z ktorey [miłości] iedynaká twego [...] zefłateś ná ten pádoł nędze náłzey *LatHar* 564.

Przen (35) :

a) *Życie doczesne* (30) : *BierEz* O3v; A okażę mu łáfkę zbáwyenya moyego/ S tey nędze przywyode go do kroleństwa íwego. *LubPs* V v, E3v; *BielKron* 244v; dufał Bogu zá ktorego imię ćierpi: ktory nas ze włytykiew tey nędze wyrwie/ y vkaże nam niedocześnie dobre mienie. *SkarŻyw* 532, 127; *ArtKanc* R16v.

nędza czyja [*pron poss*] (4): *OpecŻyw* 154v; O írogáłz to vtrátá á ízpetna odmiáná/ íz prze kęs tej doczeńey nędze twoiey/ małz íie nie obaczyć/ á małz íobie ítráć í ony wieczne rádości *RejPos* 67; *GrzegŚm* 41; *ArtKanc* O3.

W połączeniach szeregowych (2): gdy wierni będą wyięci ítych nędz y kłopotow íwych/ z grzechow y s śmierci/ á będą wzywác dziwnych ípraw/ y rofkofzy niebieskieh. *GrzegŚm* 41; *SkarKaz* 8b.

W przeciwstawieniach: »nędza ... rozkosz (5), radość (3), wesele« (9): ímiertz na krzyżu wíflátz podiał/ aby wás z nędze ku wefelu/ z pláczu ku wieczné chwále wziął. *OpecŻyw* 151; *LubPs* L mary, Nv; O íwiątałz to byłá íego odmiáná/ íz tu odstápiwízy tey doczeńey nędze ogládał íefczce zá żywotá rádość zapláty íwoiey *RejPos* 24; gdyż íá [śmierć] pímo zowie íz íeft przeniefienie z nędze do rofkofzy *RejPos* 84v, 67; *GrzegŚm* A2, 41; *KlonKr* B3v.

W charakterystycznych połączeniach: *wszytka nędza* (2), *zatrwożona*; *nędze odstápić, pozbyć*; *z nędze być wyjęty, wyrwać*; *koniec nędzy wziąć*; *kończyć nędzę*; *rozłáczyć się z nędzą*; *w nędzy bujać, kołysac się, trwac, użyczac wípomózenia, wzrosnac*.

Wyrażenia: »doczesna nędza« (4): Proźbá áby P. Bog zá the doczeńá nędzę dał wieczne rádości wkroleństwie íwoim. *LubPs* L *marg*, Nv; *RejPos* 24, 67.

»nędza świata tego (a. tego świata, a. świata mizernego)« (8): nieracz mię zołtawíatz w té nędzy íwiata mizerného/ ale mię wezmi z íobą ku oyttzu twemu niebieskiému. *OpecŻyw* 173; *WróbŻołt* R3v; *RejWiz* 75v; Idź nieboże z nędze thego światá ná lepízy świat *BielKron* 438; *HistLan* E2v; *SkarŻyw* 392; *KlonKr* B3v; *SkarKaz* 8b.

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (7): *BierRaj* 20; a íeft wolá íego bołkié miłofci/ by íego wybráníj w tey nędzy tu nietrwali/ ale by íie do oytczyzny niebieskié brali *OpecŻyw* 49, 154v; *RejKup* e7; *RejWiz* 75v; *RejZwierc* 177; Wípomniće też [...] ná vbogie domowniki y powinne wálze/ z ktoremiście tu w tey nędzy wzrosli. *SkarKaz* 639b.

b) Potępienie wieczne (5) : ij na matuchnę bożą wefolo poglądzi chwálątz miłego boga/ iijz przez nię z nędze wielkie łą wybawienij. *OpecŻyw* 174; *SkarŻyw* 286.

W połączeniu szeregowym (1): Bo ciebie [...] od wżytkich grzechow/ y nędze/ y śmierci/ á łkazy twey zbawić/ y wżytkiego cię dobrego/ y nie odmienney ná wieki wiekom rádości/ nábawić może. *SkarŻyw* 2.

W charakterystycznych połączeniach: nędza wielka, wszytka; od nędze zbawić; z nędze być wybawiony, wykupić; nędzę oddalić.

Fraza: »[kogo] nędza gniecie« (1): Iáko tám nárzekáią márnie ná fię łámi. Iż lie tu vmotáli nędznie ná tym łwiecie/ Widząc że ie tám zá to wieczna nędzá gniecie. *RejWiz* 170v.

Wyrażenie: »wieczna nędza« (2): *RejWiz* 170v; krzyż, boleść, y chudobę rad mile podłtąpił/ áby ták z wieczney nędze nas grzełzne wykupił. *ArtKanc* 119v.

2. Ubóstwo, bieda; niedostatek środków do życia; egestas Vulg, Mącz, JanStat, Cn; penuria HistAl, Mącz, Cn; inopia Mącz, Calep, Cn; mendicitas Mącz, Cn; exanimatio BartBydg; angustia HistAl; humilitas, miseria, nuditas Mącz; paupertas PolAnt [w tym: w pl (12)] (246) : *BierRaj* 19v; *BierEz* K, P2; *BartBydg* 53b; *BielŻyw* 73, [126], 128; Iedno nam wiełney chudzinie Nic niełporo włłedy ginie Bo znowu náłtanie nędzá Kiedy czas przydzie ná kxiędzá Gdy chodząc łnopki przewraca A co tłułfczey kopy máca *RejRozpr* E2, B2, Ev, I2; *RejJóz* M4; *BielKom* B8v, C5; *GliczKsiąż* F2v; Pátrz nie dawno on oracž ledwe w kurpioch chodził/ Iáko prętko gdyś raczył nędzęś mu nágrodził. *RejWiz* 126; *BielKron* 108, 262; Ba nędzac to/ kiedy iuż niedołtawa komu/ A tym wietłża/ gdi każą wynofic fię z domu. *KochSat* A4v; Inopia argentaria Nędzá przes pieniędzy. *Mącz* 15c, 501c; *OrzQuin* B4; *HistLan* Bv; *RejZwierc* 122, 177v, 224, 231v; *BudBib Prov* 13/18; *KochPs* 168; A gdy po trzech miełsiącách pocżnie im nędzá doymowác: rzecze pogánin on żenie. [...] iuż zle o nas/ niemálz fię czym żywyć. *SkarŻyw* 101, A5, 478, 489, 573; *KochMRot* A4v; *GórnRozm* M; *ZawJeft* 27; *GostGosp* 20; *GórnTroas* 67; Oczýś z brzydkości/ oświeć mą łlepotę/ Vbogacž nędzę/ łkryi nágą prołtotę. *GrabowSet* O2v; *SkarKaz* 278a, 551a; *SkarKazSej* 674a marg; *KlonFlis* D4.

nędza czyja [w tym: pron poss (14), G sb i pron (12), ai poss (1)] (27): *BierEz* G; *HistAl* K3; przyłtoi tobie Krołowi mnie łtáremu prace y nędze mey włtáwiczney/ á nie dániny twey mnie wymowác *OrzRozm* R4; drugie [*knechty*] pułzczano prze Bog widząc ich nędzę/ nie mieli co ieść áni w czym chodzić/ prochow/ wżytkiego im nie łtáło *BielKron* 418, 401; *RejPos* B, 19v, 46v, [226]v, 264, 301; *HistLan* Bv, Cv [2 r.], D3, F; *RejZwierc* 87v; *SkarŻyw* 27, 161, 573, 589; *LatHar* 95; *SkarKaz* 516a; *CiekPotr* 25, 26; *CzahTr* Cv. Cf »nędza ludzka«.

W połączeniach szeregowych (16): *BielKron* 23; *Mącz* 100c, 216a, 252d; Włzytkim niewdzięcznikom á wżgárdzácżom łłow á nápomínania Páńłkiego obiecuie thu Pan zázwdy głod/ nędzę á niedołtátek ná ziemi *RejAp* 58v; *RejPos* 7, 19v; *BielSpr* 2; *SkarŻyw* 2, 332, 477; *ArtKanc* C18; *WujNT* 263; *SkarKaz* 516a; IAM łwiádom co dołtátek nędzá niedołtátek *CzahTr* Cv; *KlonWor* 34.

W przeciwstawieniach: »nędza ... bogactwo (2), dostatek (2), obfitość (2), rozkosz (2), państwo« (9): *RejJóz* P6v; *KrowObr* 139v; Y Sálomon gdy s Pánem w prołbach fię rozmawiał/ Tedy łobie napilniey to ná nim wymawiał. By go nędzą nie karał/ bogáctwem nie wznosił *RejWiz* 14; Myłli człowieká dużego zázwdy w obfitości: ále káždy leniwiec w nędzy iełt. *Leop Prov* 21/5; *RejPos* 264; łácniey im

było głody y nędze cierpieć/ niżli nam rośkofzy używać. *SkarŻyw* A3v, 589; Bo cięższa tá nędzá/ co po pánftwie náłtaie. *GórnTroas* 23; *GrabowSet* V3.

W charakterystycznych połączeniach: dobrowolna nędza, mała, nieslachtetna, poczęta, rychła, ustawiczna (2), wieczna, wielka (16); nędza niedostatecznych; nędza [komu] lekka jest, [kogo] nie minie, nastanie (nastaje) (3), [kogo] ogarnie, [komu] pocznie dojmować; bać się nędze, podźwignąć, poratować, ujmować, wiele (2), wspierać, zamiłowanie; nieprzywykły nędzy, przyuczać się, zabezpieć; nędzę (na się) (u)czuć (2), mieć (2), nagrodzić, oddalać, ubogacić, (po)znać (2); nędzą karać; biedzić się z nędzą; w nędzy leżeć, [kogo] opatrzyć, ostawion (być postawiony) (2), płakać, [kogo] ratować, rodzić się, rozpaczać, siedzieć, skazać się, tęsknić, [kogo] zaniedbywać.

Przysłowie: Nedze fie wviaruię kto natim dofić ma czo mu doftadczyć mozę [!]. *BielŻyw* 68.

Frazy: »nędza się [kogo] jęła« (1): Incessit ambos inopia, Nędzá fie obudwu yęła. *Mącz* 44b.

»strapi nędza« (2): Oblec nieprzyacięła/ niepuźczząc żywności/ Nie może tám długo trwać/ każdy lud w wielkości. [...] Prędko ftrapi głod nędzá/ przyrodzenie wízelkie. *BielSat* M4v [idem] *BielSjem* 35.

Zwroty: »w nędzy być (a. przebywać), mieszkać, żyć; na nędzy być« = *in angustia vivere HistAl*; *in egestate esse Vulg* [szyk zmienny] (9:2:1;1): *OpecŻyw* 56; *RejJóz* C; Nie ieft to chwalebny mąż ktory zawnždy w nędzy żywie/ ále kthory miernie bogactw używá *HistAl* K3; *BielKom* D5; *Leop Prov* 21/5; bo przez przywod niektórych dał mu Cefarz oczy wyięć/ ták iż mufiáł żebráć á w nędzy być do śmierci. *BielKron* 162v, 261; *HistRzym* 105; *RejPos* 83; *SkarŻyw* 573; Nádárzymy was piędzy Nie będziećie nigdy w nędzy. *MWilKHist* D3; *ArtKanc* C18; *ActReg* 162.

»nędzę ci(e)rcpieć; nędze (G sg) nacircpieć się (a. przyci(e)rcpieć, a. pocircpieć, a. uciercpieć« = *premi inopia Mącz* [szyk zmienny] (16;8): *SeklKat* Q3; Tylkofz w zyłku nędzniku/ cóś łákomie zbierał/ Tyś fie nędze náćircpiał/ á iny w tym gmerał. *RejWiz* 191v, 48v; *BielKron* 450v, 459; *Mącz* 320c; *HistRzym* 112v [2 r.]; *BielSat* G3; *HistLan* F, F4v; Dobrá cnotá w fiermiędze/ Byś miał przyćircpieć nędze *RejZwierc* 239, 177v; *CzechRozm* 227v; w domu íwym bogáтым/ nędzę iáko pielgrzym y żebrak círcpieć: to práwie ieft dobrowolne vboftwo/ y wielkie męczeńftwo. *SkarŻyw* 136, A3v, 2, 332, 346, 486; *CzechEp* 350; *BielSen* 16; *CiekPotr* 54, 89.

»doznać nędzę« (1): Ktożkolwiek doznał nędzę od piłz mi co ná to *CzahTr* Bv.

»przyść k(u) nędzy, do nędze, w nędzę, na nędzę; przyszá (a. poczęła przychodzić) nędza [na kogo]« = *ad inopiam redigere Mącz* [szyk zmienny] (8:4:2:1;2): *BierEz* Pv; *PatKaz* III 91; *BielKron* 108, 309, 355v, 418; Desperantis est ad rastros redire. Ku wielkiew nędzi przisć. *Mącz* 105d, 112b, 266c; ták że Tyrus przyźedł ku wielkiemu vboftwu y nędzy/ ták że ledwy miał pożywienie. *HistRzym* 78; *RejPos* Ooo2v; *HistLan* F3; *SkarŻyw* 27; *WerGość* 215, 225; *WerKaz* 299; Záprawdę przyziacięłkie zchwalieś człowieká, Ktory ftrácił máiętność y przyźedł do nędze *CiekPotr* 23.

»do nędze, ku nędzy, w nędzę przywodzić (a. przywieść)« [w tym: kogo (4)] (2:2:1): Prożnowanie w rychłą nędzę przywodzi. *BierEz* K; *SkarŻyw* 477; *CzechEp* 65; *BielRozm* 5; gdym był przed tym iákoby w doftátku/ Nie wmiálem używáć pomiernego ftátku. Więc mię to do dżifiefzy nędze mey przywiodło. *CzahTr* Cv.

»w nędzy umrzeć, pozdychać, zginąć, żywota dokonać; od nędzy umierać, zdychać; z nędzy (u)mrzeć (a. pomrzeć), poginać; dla nędzy umrzeć« [w tym: pomrzeć i poginać (1)] [szyk zmienny] (1:1:1:1;1:1;3:1;1): Nabierzcież wołów y oflow nabierzcież pieniędzy Bo śnadź lepiej wżytko łtracyć niż pozdychać w nędzy *RejJóz* L8v; *BielKron* 80, 174v, 191, 391, 450v; Ale śyná iego do ciemnice władźili [!]/ który tám dla wielkiej nędzy vmarl [!] ieft. *HistRzym* 113; nie przywykli głodu/ żimnu/ wnet fie imą mrzeć z nędzy *BielSpr* 65v; *SkarJedn* 136; *StryjKron* 260.

»nędzy uży(wa)ć (a. zażywać)« [szyk zmienny] (6): Bo śłáby polak ná trawie Gdy niemáľz poľciá wpotráwie Y káždy lepślá myśł miewa Kiedy nędzy nieużywa *RejRozpr* I4v; *RejPos* 264, 265v; *HistLan* Cv; *RejZwierc* 105; Zá niego w náľze te Sármatckie włości, Náprawádzono w miechy łrebrnych gości. Wdzięczni to goście kto ich śilá miewa, Iuz táki nędzy (gdy chce) nie záżywa. *KlonKr* E.

»wpaść w nędzę« (2): vir iste cecidit in exanimationem, wpadł w nędzą *BartBydg* 53b; *CiekPotr* 89.

»w nędzę wprawiać« (1): Depaupero, Vbożę/ nędzę/ w nędzę wprawiam. *Mącz* 285b.

»nędzę wytrwać; na nędzę trwały« (1;1): Penuriae tolerantissimus, Mogáci wiele nędzy á vbośtwá wytrwáć. *Mącz* 457b; *WyprPl* A2v.

Wyrażenia: »nędza ludzka« (1): *KlonWor* 76 cf *W* przen.

»nędza tego świata« (1): *KrowObr* 139v cf *W* przen.

»nędzą zmorzony« (1): Koni y dobytkow/ tákże Ludzi głodem y nędzą zmorzonych potráciwży/ mufieli wyciągnąć náząd do Prus z Litwy *StryjKron* 432.

Szeregi: »głód, (i, a) nędza« [szyk 7:3] (10): *HistRzym* 112v [2 r.]; *RejPos* 83; *BielSat* M4v; *PaprpPan* Cc2v; Mátká moiá wdowá/ dla wielkiej nędzy y głodu który ćierpiem/ przedawáć mi go [konia] kazáła *SkarŻyw* 451, A3v; *StryjKron* 260, 432; *BielSjem* 35. [Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 2 r.].

»nędza z kłopotem« (1): Pewnieby był pogrzebion gdzie w gnoiu pod płótem/ Náćirpiawży fie wieczney nędzy łwey s kłopotem. *HistLan* F.

»nędza, (a, i) niedostatek; nędza z niedostatkiem« (8;1): *OrzRozm* Nv [2 r.]; *Mącz* 224b, 320c; *RejPos* 19v, 46v, 83; gdyż káždy ten/ który záľtáwia/ tego nawięcéy zwykł fie łtrédź/ áby w nędzy y niedoľtátku [in egestate et indigentia *JanStat* 126] komu nie odkrył fie. *SarnStat* 261; *CzahTr* A3. [Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.; w połączeniu niewspółrzędnym 1 r.].

»nędza, (i, a) ubostwo« [szyk 8:6] (14): *KrowObr* 139v; Multum inopiam levat, Wiele pomaga vbośtwu/ to yeft vmnieyśza nędzy y vbośtwá. *Mącz* 190a, 159c, 457b; *HistRzym* 78, 105; *SkarŻyw* 224; *WerGośc* 215, 225; *WerKaz* 299; *Calep* 540a; *SkarKaz* 520a; *CiekPotr* 23; Więc ábo fie złodźieyftwem/ ábo cudzołóftwem Báwi: ábo fie biedzi z nędzą y z vbośtwem. *KlonWor* 45. [Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.; w połączeniach niewspółrzędnych 2 r.].

»nędza i umartwienie« (1): robić/ przáść/ śieci/ łyźki/ miłki czynić/ y być ná vftáwicżney nędzy y vmartwieniu/ dobry Miłtrż ich náuczył. *SkarŻyw* 573.

»nędza i upadek« (2): miałam łthádo owiec/ náięłam páľterze do niego/ ktorzy mi ie wilki á pýy potrułi/ ták żem przez to przyśłá ku wielkiej nędzy y vpadku. *BielKron* 355v; *RejPos* [226]v.

Wyrażenie przimkowe: »w nędzy« (43): *BierEz* M4; *RejJóz* Bv, L6v, M6v; *RejKup* f5v; *RejWiz* 127v; *OrzRozm* Nv [2 r.]; *BielKron* 354v, 401 marg; Niektorzy záľię dáiať thym/ którym by dawáć nie mieli/

á owych w nędzy zaniechwią/ ktorym byli dawać powinni. *GórnDworz* li5; *HistRzym* 106; *RejPos* 7, 19v, 46v, 72v; *HistLan* C, C2; *RejZwierc* 190; Wiele ich iest co im chlebá ledwie do pułrocza doftawa: á oftátek roku w wielkiej nędzy wykonywáią [*reliquo anni tempore agunt vitam miserrimam*]. *ModrzBaz* 124; *ReszList* 164; *JanNKar* G2v; *SkarKaz* 489b, 520a; *CiekPotr* 25; *KlonFlis* D4; *SzarcRyt* C3v. Cf »w nędzy być«, »w nędzy umrzeć«.

W przeni (32): Abowiem gdy MniŹy proŹte/ álbo poŹpolite odzienie z włotzą s Źiebie/ tedy [iu]Ź wten tżas zwłotzą/ wŹyŹtki vboŹtwá y nędze/ tego Źwiátá/ y przywłotzą ná Źie Źkápica wŹpołek wŹyŹt[k]i roŹkoŹy/ doŹtátki y bogáctwá. *KrowObr* 139v; AzáŹ Źie z iedney Źtrony nędzá ón więc kuŹi. *RejWiz* 92v; Bo więc trudno mędrowáć/ gdzye Źie nędzá łágnie. *RejZwierc* 115v; piáŹ wnetki liŹty ku wŹyŹtkim pánom/ iako go Źyn źle chował/ proŹząc dla Bogá/ áby go wyrwáli s tákowey nędze. *HistRzym* 113; drugá [*ręka*] rwáć [*jabłka*] tym Źwá nędzę cieŹyŹł. *RejPos* B; Teraz źebrane dawŹy w moc dzieciom máiętnoŹci/ [...] dziŹ go nędzá chłóŹci. *HistLan* Bv; Iáko mogáć nieborak odgryzáł Źie nędzy. *HistLan* Bv; NiepoćciwoŹć nędzę płodzi. *RejZwierc* 232; Acźci więc drudzy bywáią/ Co Źie z nędze wygryzáią. *RejZwierc* [233]v; OpuŹciwŹy docźelne te zyemŹkie roŹkoŹy/ Od których go y nędzá y głód nie odpłóŹy *PapriPan* Cc2v; Tego czáŹu doŹtátek wáŹ/ niechay ich nędze gáŹi *SkarŹyw* 589; gryŹć Źye nie dam nędzy. *PudłFr* 20; wŹzáki mi y nędzá doŹyć duŹna byłá. *PudłFr* 38; chudziniek belo wiele rodziny yego/ ktore miał znedze podnieŹc vola *PapriUp* G3v; gdy im głębiey kopa/ mnief náyduie/ A miałto bogactw/ nędze Źię dobiera *GrabowSet* V3; Albo tym máŹ podźwignáć nędzę iego? *CiekPotr* 26; ále to ná mnie wyćiŹka nędzá z niedoŹtátkiem *CzahTr* A3; gdy cię nieŹláchetna w tym nędzá ogárnie/ [...] W ten czás dopiero poznáŹ iák ma nędzá rogi *CzahTr* C, B2v; Ná łokciách ná kolánach roŹney máŹci łáty. A z czobotow dziuráwych wygládáią wiechcie: Ták cię nędzá vbierze *KlonWor* 41; Y kto tá nędzá ludzká ręce Źwoie krwáwi *KlonWor* 76.

Frazy: »nędzá głódze« (1): kogo dobrowolnie/ táká nędzá głódze *RejZwierc* 140v.

»[kogo] nędzá gniecie« (1): Acz mię trochę nędzá gniecie To teŹ od cierpię ná Źwiecie *RejRozpr* E3.

Zwrot: »nędzę klepáć; nędza [komu] doklepuje« = *duriori fortuna conflictare Mącz, Cn; defici rebus necessariis, degere vitam in egestate, destitui omnibus, egere acriter a. rebus omnibus, in egestate a. in summa mendicitate esse, inopia a. infesta fortuna premi, laborare penuria omnium rerum, miserescere, miserum esse a. fieri Cn* (7;1): *RejWiz* 72; Omnes quibus res sunt minus secundae [...], WŹiŹci ci ktorym nędzá yáka doklepuye *Mącz* 406d, 98a; *MWilcHist* E4v; y iefli Źię tákowi nie obaczą/ nie tylko kroleŹtwá niebieŹkiego pozbędá/ ále y oyczyzny y pocźciwoŹci/ á k temu dobrej Źawy [...] poŹtrádáią/ á w vboŹtwie do Źmierci nędzę klepáć [!] muŹą. *WerGoŹc* 225, 215; *CiekPotr* 4; *KlonWor* 50.

Personifikacja (7): AŹ iedeⁿ dobri drug lékárz s przedmieŹciá/ ijmieniem Nędza/ pocźnie przy nim vŹtawicźnie być *ForCnR* D2, D2v [2 r.], D3v; Teras Polacy obie nas przebiezrmowali, Mnie ROSPVSTA, á corkę moię zowiá NĘDZA. *CiekPotr* 3, 2 [2 r.].

Przeni (11):

nędza czyja (1): IŹ ony nędzne Źzalone nieboŹátká wnet vŹrzawŹy vpadek Źwoy á niegotowoŹć Źwoię/ wnet iefy źebrać v onych drugich gotowych/ áby czym wŹpomogły onę nędzę Źwoię. *RejPos* 342.

Szereg: »głód i nędza« (1): Tám [w niebie] tylko fą gody/ ná ktorých fami wezwáni wefelą fię/ okrom ktorých głód y nędzá pánuie. *SkarJedn* 3.

a) *O bogactwie, zwykle połączonym z odmawianiem sobie wszystkiego* (3) :

W połączeniu szeregowym (1): Bo fie iuż oni chłubili nie tilko bogáctwy doczeńnemi fwemi/ ále fie im zdáło iż nie było nád nie/ áni vczeńfzych/ áni mędrfzych/ áni dofkonálfzych w wierze/ áni w fprawach fwoich. A Pan/ iáko ftyfzyfz/ iż to nędzą/ vboftwem/ flepotą á nágością zowie fwiátá tego. *RejAp* 42v.

Wyrażenia: »nędza bogata« (1): [Midas] Ręce do niebá wznosi/ Odpuść Pánie/ á téy Głodnéy hoyności pozbaw/ y nędze bogatéy. *KochDz* 107.

»nędza świata tego« (1): *RejAp* 42v cf *W połączeniu szeregowym*.

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (6): *RejRozpr* E3v; *RejKup* e5v; Coż nam náfze pyeniądze pomogły/ co złoto. Cochmy ich w wielkiey nędzy po fwe czáfy wfzytki/ Názbeyeráli/ teraz fie rozleczą ná zbytki. *RejWiz* 104v, 51v; *RejZwierz* 116v; Zbytnim łákomftwem/ człowiecze nádęty/ Y ważyfz gárdło fzukáiąc pieniędzy: Przedfię fwoy żywot trawifz w wielkiey nędzy. *PudlFr* 43.

b) *Majątek zdobyty życiem pełnym wyrzeczeń [czyja]* (1) : Nátkawfzy pełne kąty/ odbyżeć ich muśi/ A gdy fie nie nádzyewa śmierć fie óń pokuśi. A onę iego nędzę infzy márnie drapyą *RejWiz* 104v.

a. *Zubożenie kraju* (1) :

Zwrot: »do nędzy przywieść« (1): te niedośtátki ktore w Polfzce fą wrychle do ośtátniey nędze przywieść mogą. *PowodPr* 78.

[*Kwalifikacja niektórych użyć znac.* 1. i 2. *niepewna z powodu wieloznaczności kontekstów*].

3. *Niedoskonałość, słabość, ułomność [w tym: w pl (2)]* (13) :

nędza czego [= coś nędznego] (2): *RejWiz* 11 cf *W przen*; *RejPos* 121 cf »w nędzy«.

nędza czyja [w tym: pron poss (6), G sb i pron (2), ai poss (1)] (9): O nędzo/ o flepoto narodu błędneho/ Iż ni łálki nie baczyfz/ áni ftráchu fwego *RejWiz* 50v; *RejPos* 85v, 179, 193, 309v, Ooo2v; A w tymełmy przez dlugi czás trwáli/ fami fobie dobreimi fię zdáli/ nie znáiąc fwych złości/ mieliłmy fwą nędzę zá lubości. *ArtKanc* P6; *LatHar* 485. Cf »nędza ludzka«.

W połączeniu szeregowym (1): Bog Ociec twoy/ obaczywfzy nędzę/ nikkzemność/ á krewkość twoię/ iżeś ty temu żadnym obyczáiem nigdy dofyć vczynić nie mogł/ [...] zlithował fie nád onym nędznym vpadkiem twoim *RejPos* 179.

W charakterystycznych połączeniach: *nędza człowieczeństwa, narodu, rozumu; pomścić się nad nędzą* (2); *upaść w nędzy, uznać się*.

Zwroty: »na nędzę przyść« (1): O iudálfu mój mily przyiácielu/ [...] na iakás to nędzę przyfiedl/ iijz będątz mym zwolenikiem/ zradzitz mię chcefs. *OpecŻyw* 105v.

»w nędzę upaść« (1): Bo kiedyłmy w tákie nędze vpádli/ odrzuciwfzy poślfuzeńftwo/ y wołá Bożą wzgárdziwfzy/ thedy ono fámo przeciwko ták wielkim złościami ieft nam od Páná Bogá dáne lekárftwo *KuczbKat* 395.

Wyrażenie: »nędza ludzka« (1): A iefliby kto [...] tákowe nędze ludzkie obaczył [...] y ktemu iefzczę dobrze obaczył wżyftkę fklonność nálezey nátury ku złemu/ iákoż tedy niebędzie mógł z wielką chucią przyftoynego fzukác lekárftwá do tey złości ták wielkiej *KuczKat* 395.

Szereg: »nędza i krewkość« (1): áby ten ktory przez cię raczył fię sftác vczeftnikiem nálezey nędze y krewkości/ zá przyczyną twoią/ vczynił nas vczeftnikámi chwały fwey y fzczęśliwości *LatHar* 485. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.].

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (1): á choćby [wierny] vpadł w nędzy człowięczeńftwá fwego/ choćby fię obłądził/ wżędy on zágláda zá nim okiem miólierdzia fwego *RejPos* 121.

W przen (1) : O nędzo o fłepoto rozumu tákiego *RejWiz* 11.

4. Niegodziwość, zło [w tym: w pl (1)] (10) :

nędza czyja [w tym: pron poss (5), G pron (2), pron poss i ai poss (1)] (8): Tákże też thy vczyn/ vznawfzy fię w tey nędzy fwoiey á w thym vpadku fwoim/ nárzekay á płácź fám ná fię/ iżeś fię dał zwieść fwiátu á czártu fprofnemu *RejPos* 309v, 20v, 87, 87v, 116v, 210v, [226]v. Cf »nędza ludzka«.

W połączeniu szeregowym (1): Day nákoniec wiekuiście przebywác w wiekuiftych páłacách twoich/ żadney nędzy/ odmienności/ y fkázie nie podległych. *LatHar* 645.

W charakterystycznych połączeniach: płákanie nad nędzq, zasmucenie; [kogo] ratowác w nędzy, rozmyślic się, upaćć, uznać się, [kogo] wspomoc.

Wyrażenia: »nędza grzechu« (1): bo Opáth to ieft Bog/ ktory przez fyná fwoiego iedynego záwždy nas ciágnie przes lálkę/ z nędze grzechu/ a dáwa nas ku wychowánium rybithwowi/ ktory ieft káždy prálat *HistRzym* 40.

»nędza ludzka« (1): Płákánie też y záfmucenie ferdeczne nád grzechámi y nędzami nálezmi y ludzkiemi/ y práwa pokuta do niebá prowadzi *SkarKaz* 638a.

Szeregi: »nędza a (i) grzech« [szyk 1:1] (2): nędzny á vpádły człowiek/ gdy vpádnie w nędzy twoiey á w grzechu fwoim/ ni przez co inšzego fładniey nie może przydz kn vbłágánium gniewu Bogá Oyczá [...] iedno przez tę ofiárę/ kthorą raz fám Pan kryftus vczynić raczył *RejPos* 87v; *SkarKaz* 638a.

»nędza a upadek« (5): iż ten Pan twoy [...] dobrowolnie przyiął mękę á śmierć dla nędze á vpadku twoiego *RejPos* 116v, 20v, 87, 210v, 309v.

Wyrażenie przyimkowe: »w nędzy« (3): A rozmył fię w nędzy fwey/ iefliże fám nie leżyfz iáko opucbły w złościach fwych *RejPos* [226]v, 87v, 210v.

5. O ludziach (16) :

a. O pojedynczym człowieku (10) :

a. Człowiek ubogi lub niskiego stanu; homo tressis, homuncio *Mącz* (7) : gdy zaś kto morderftwa/ cudzołoftwa/ porubftwa/ i inšze wízelakié złoczyńftwa płódzi/ tēmu wżyftko przepufzczono chyba że by był barzo wielką nędzq. *MurzNT* 88v; *Mącz* 463c; Prośwá Bogá/ by nędzq/ záwždy nędzq byłá/ Boby náiu oczymá tá nie przenosiłá. *PudlFr* 65.

W przeciwstawieniu: »nędza ... pan« (1): A też to nędzq nie Pan/ co w fuknie y w liście Sługi noši *KlonWor* 56; [Boć to będzie częfto [bogata żona biednemu mężowi] wymawiałá/ Iam cie nędzo pánem vdziálá. *WirzbGosp* B3v.]

Szereg: »nędza i chudzina« (1): żem też wždy y ia ieft człowiek (choćiaż nędzá y chudzíná licha) ná křztałt y wyobrażenie Boże ftworzony *CzechEp* 53.

Przen: *O pionku (w antropomorfizowanym opisie gry w szachy) (1)* : támże też y Kfiędzá Zábiłá s proce/ iáko mogłá/ nędzá. *KochSz* B3.

β. *Człowiek słaby fizycznie, wycieńczony (1)* : Senium, Nędzá/ lichotá/ dziwak/ dzywność. *Mącz* 382b.

γ. *Istota nic nie znacząca (o człowieku wobec Boga) (1)* :

W połączeniu szeregowym (1): á coś thy ieft/ iáko cie piśmo zowie/ proch/ nędzá/ błoto/ złamáne ździebłko przed nogámi iego. *RejPos* 201.

δ. *Wyzwisko odnoszące się do kobiety (1)* : A wieczey łuchas tey złęy nędzę [!] [tj. swej żony] Ktora naczie fydła przedzie. *RejKup* N.

b. *Coll. (6)* :

α. *Ludzie ubodzy, niskiego stanu; faex, sordes Mącz (3)* : Sordes urbis, Połpolftwo/ nędzá/ vboftwo. *Mącz* 403a, 125c.

Wyrażenie: »nędza zacna« = *ludzie pozornie bogaci (1)*: Załz niewiełz iáko mądrzy/ náfze dworftwo [= *dworzan*] zowá/ Nędzá zacná/ á wołem chudym z złotą głową. *RejZwierz* 23.

β. *Istoty nic nie znaczące (o ludziach wobec Boga) (2)* : *LubPs* X4v *marg*; Niech nas tve wodze w zabiegu w ściągáią. Iednák Oycewskim karz nas nędzę prętem *RybGęśli* D2.

γ. *Ludzie nieszczęśliwi (1)* : Wiem zem ia wiele vżył dzywnych krzywđ na fwiecie Ale to fzpetna walka gdzie fie nędza gniecie *RejFóz* L5.

6. *W funkcji ekspresywnej (3)* :

a. *Wyraża zaprzeczenie, niedowierzenie: nic wcale (1)* : A nędzęście wy łyłzeli Y iák mowicie widzieli. Ták to łobie wymyślacie *MWilkJHist* L2.

b. *Fraza: »daj się nędzy« = idź do licha (2)* : A ty coś mię wiołł dayże się iuż nędzy *KlonFlis* H5; *Klon* **6.

Synonimy. **1.** *biada, kłopot, lichota, mizeryja, niefortuna, nieszczęście, trapienie, trudność, ucisk, uciśnienie, udręczenie, upadek, utrapienie; 2. chudoba, kłopot, lichota, mizeryja, niedostatek, ubostwo; 3. krewkość, lichosć, lichota, marność, mdłość, nikczemność; 5.a.a. biednik, chudziec, chudzię, chudzik, chudzina, mizerak; β., γ. chudzina, lichota; b.a. gawęda, gawieź, hałastra, lichota, pospolstwo, ubostwo.*

Cf NĘDZARZ, [NĘDZEK], NĘDZNIK, NĘDZNOŚĆ, NĘDZNY